

Нестеренко Л. О.,
кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри англійської мови
факультету гуманітарних наук НаУКМА

ДЕТЕРМІНАНТИ ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ВИКЛАДАЧА ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Реформування системи вищої освіти України робить пошук нових досконалих шляхів її функціонування основною проблемою розвитку освітньої системи, оскільки характер змін, які відбуваються в суспільстві, потребує не просто оновлення традиційних схем відносин між студентами та викладачами, а наповнення новим змістом професійної діяльності науково-педагогічних працівників щодо здійснення та реалізації власної професійної діяльності. Відтак, трансформації, що відбуваються, стосуються не лише теоретико-методологічних аспектів функціонування системи вищої освіти в цілому, але й конкретних підходів щодо викладання певних дисциплін.

Провідну роль у навчальному процесі нині як ніколи раніше, відіграють саме практичні заняття, під час яких студенти ознайомлюються з новою лексикою, опрацьовують автентичні тексти, вчаться використовувати здобуті знання на практиці, а розв'язання комунікативно-пізнавальних завдань здійснюється завдяки різноманітним сучасним засобам іншомовного спілкування: рольові ігри, навчальні ситуативні завдання, парні та групові форми роботи тощо. Відтак від рівня психолого-педагогічної культури викладача іноземної мови безпосередньо залежить якість та результативність здійснюваної ним професійної діяльності.

Питання професійного розвитку педагога ВНЗ, становлення його професіоналізму та розвитку окремих елементів психолого-педагогічної культури в контексті сучасних гуманістичних підходів успішно розробляються науковцями, що досліджують проблеми професійної педагогіки (В. П. Андрущенко [1], В. І. Луговий [10],) філософії (В. Д. Бондаренко [3]), психології (О. Ф. Бондаренко [4], Л. М. Карамушка [8]) та ін. [2, 9, 13–14]. Разом з тим, незважаючи на активізацію зусиль, спрямованих на вивчення окремих складових та детермінант розвитку психолого-педагогічної культури

викладача ВНЗ в цілому та викладача іноземної мови зокрема, комплексне дослідження функціонування й формування цього феномену ще не здійснено.

Для визначення основних детермінант нами було здійснено аналіз складових рівнів та компонентів психологічної культури, що носять ієрархічний характер, і проаналізовано основні фактори, що впливають на формування детермінант становлення психолого-педагогічної культури викладача іноземної мови.

У процесі здійснення дослідження були виокремлені наступні рівні психолого-педагогічної культури:

– низький рівень, що складається з когнітивного компоненту (сукупність елементарних мінімально необхідних психологічних знань та умінь, що виявляється у їх використанні на рівні соціальних функцій та традицій і характеризує мінімальний ступінь культури, які є доступними кожному індивіду) і власне компетентності (особливий тип організації предметно-специфічних знань, що дозволяють приймати ефективні рішення у відповідній сфері діяльності, та може бути охарактеризована через ефективність і конструктивність зовнішньої та внутрішньої діяльності у відповідній сфері діяльності);

– середній рівень, який у свою чергу складається з ціннісно-сміслового компоненту (сукупність особистісно-значимих та особистісно-ціннісних переконань, поглядів, позицій особистості, що утворюють основу внутрішнього світу особистості та характеризують її спрямованість) й рефлексивно-оціночного компоненту (являє собою усвідомлення людиною цілей, процесу, результатів своєї діяльності, а також усвідомлення внутрішніх змін у структурі власної особистості);

– високий рівень (у своїй основі містить культуротворчий компонент (вищий прояв культури особистості, що виявляється у нормотворчості, смислотворчості, наукових відкриттях, життєтворчості, визначенні перспектив особистісного росту, самовдосконаленні).

Утім, слід зауважити, що кожен із зазначених рівнів містить регулятивний, інтегративний, когнітивний, комунікативний компоненти. Ступінь їх розвиненості характеризує рівень та стан наявної психолого-педагогічної культури в структурі особистості викладача іноземної мови.

Результатом здійсненого аналізу стало підтвердження тези про психологічну культуру як складне інтегральне утворення (систему), яке поєднує у собі різноманітні психологічні якості та прояви

людської психіки (перцептивні, когнітивні, мнемічні, емоційні, комунікативні, рефлексивні, регулятивні, саморозвитку тощо). При цьому висновок про наявність у структурі особистості викладача іноземної мови системного психічного утворення (психолого-педагогічної культури), яке поєднує усі психологічні категорії, що визначають якість професійної педагогічної діяльності та самоставлення викладача став основою для визначення та тлумачення змісту основних детермінант психолого-педагогічної культури викладача іноземної мови.

Другим важливим компонентом, що сприяв визначенню основних детермінант послужив змістовний аналіз праць вітчизняних [1, 2, 7, 11] та зарубіжних [6, 14] науковців, який довів, що компетенція стає одним із ключових факторів, на базі якого стає можливим загальний розвиток психолого-педагогічної культури викладача іноземної мови. Так, дослідники [1, 2, 5, 6, 8, 10] у своїх дослідженнях наголошують, що за умови розвитку певних психолого-педагогічних компетенцій можна досягнути розвитку психологічних механізмів, умов та методів формування психологічних здібностей, що складають зміст детермінант психолого-педагогічної культури викладача ВНЗ. Це наступні компетенції:

Психологічні компетенції: перцептивні; когнітивні; мнемічні; емоційні; вольові.

Особистісні компетенції: інтелектуальні здібності: розум, логіка, концептуальність, оригінальність, розсудливість; риси характеру особистості: ініціативність, гнучкість, творчість, чесність, цілісність, впевненість, самостійність, енергійність, самоорганізованість; темперамент; рефлексія (наявність самоаналізу своїх особистісних та поведінкових особливостей, у результаті якого починають краще усвідомлюватися власні плани, ставлення та психологічні особливості, утворюється самооцінка, що допомагає формувати реальні для досягнення цілі та завдання, спрямовувати конкретні зусилля у відповідний своїм нахилам та уподобанням напрям, бути самим собою; особистісна тектологія; творчість.

Соціальні та педагогічні компетенції, які маніфестують себе у знанні основ конфліктології, соціальної психології, готовності до співпраці, відповідальності та емоційному інтелекті.

Системоутворюючими та культуруотворюючими серед перелічених вище компетенцій, звичайно, є особистісні. Адже без моральних переконань і суспільно важливих смислів не є можливою зрілість психолого-педагогічної культури викладача іноземної мови.

Слід зазначити також, що психолого-педагогічна культура є не лише процесом соціалізації та залучення особистості викладача іноземної мови до освітньої системи. Вона є результатом постійної й наполегливої внутрішньої праці педагога, праці, спрямованої на гармонізацію особистісних інтересів та інтересів суспільних (самоосвіти).

Оскільки саме особистість викладача іноземної мови є найважливішим чинником розвитку психолого-педагогічної культури, великого значення набувають його певні психологічні особистісні риси. Аналіз дослідженої літератури [3, 6, 7, 9, 11, 12, 14] дозволив сформулювати певні риси особистості педагога, який внутрішньо вмотивований до активного розвитку та вдосконалення психолого-педагогічної культури, основними з яких є наступні: широка загальнокультурна освіта; потреба бути культурною особистістю; бажання мати психолого-педагогічну культуру; потреба бути носієм культури; чутливість до психологічного досвіду власного життя; усвідомлення думок, почуттів, поведінки; здібність до проблематизації подій власного життя; конструктивна, творча реалізація власного особистого життя тощо.

Таким чином, аналіз складових рівнів і компонентів психологічної культури, що носять ієрархічний характер, та основних компетенцій, що впливають на формування детермінант становлення психолого-педагогічної культури, а також структури та компонентного складу психологічної культури у професійній діяльності викладача іноземної мови доводить, що важливими детермінантами становлення психолого-педагогічної культури викладача іноземної мови виступають основні компоненти психолого-педагогічної культури викладача іноземної мови: регулятивний, інтегративний, когнітивний, комунікативний – та компетенції (психологічні, особистісні, соціальні та педагогічні).

Зважаючи на той факт, що соціально-психологічна зрілість виявляється у розвинутому соціальному мисленні, стійкості соціальної поведінки, здібності до соціально-оціночної рефлексії тощо, а зріла психолого-педагогічна культура викладача іноземної мови є системою загальних психологічних, психо-фізіологічних, соціальних, професійних компетенцій, які дозволяють ефективно виконувати функціональні обов'язки, можемо зробити висновок про те, що вона виявляється у гармонійності побудови основних процесів поведінки та управління ними, у високому рівні саморегуляції дій і емоцій, у конструктивності комунікації та ефектив-

ності педагогічної діяльності, у наявності процесів самовизначення, творчості й самоактуалізації.

Очевидним є також висновок, що системоутворюючими детермінантами становлення психолого-педагогічної культури викладача іноземної мови є наступні: власне особистість викладача іноземної мови (психологічні, особистісні, соціальні, професійні компетенції); самоосвіта; психологічна наука та освіта, що формують психологічну сферу; управлінське середовище та професійна діяльність; соціокультурне середовище; система професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації освітян; педагогічний та соціокультурний досвід.

Психолого-педагогічна культура викладача іноземної мови детермінується також умінням слухати, яке психологи [3, 8, 12] визначають як активне слухання, ефективне слухання і некритичне слухання, та дефініції яких є близькими за значенням. Педагог, який володіє навичками ефективного слухання, характеризується, по-перше, вмінням демонструвати увагу до партнера по комунікації, усвідомлювати не лише вербальні, а й невербальні елементи комунікації; по-друге, можливістю здійснювати постійний самоконтроль та своєю мовленнєвою й немовленнєвою поведінкою допомагати співрозмовнику зрозуміти себе.

Проявами середнього рівня психолого-педагогічної культури є спроби та намагання знайти у почутому корисну інформацію; концентруватися; фіксувати основні положення за допомогою письмового мовлення; утримуватися від порад та швидких висновків щодо серйозного осмислення комунікативного повідомлення; ставити уточнюючі запитання; формулювати висновки у внутрішньому мовленні; аналізувати невербальні сигнали комунікатора; аналізувати та оцінювати зміст повідомлення важливими факторами, що стимулюють розвиток зворотного зв'язку, психолого-комунікативної компетентності зокрема й сприяють розвитку психолого-педагогічної культури викладача іноземної мови в цілому. Особистісні компетенції учасників педагогічної взаємодії при цьому є основними детермінантами подальшого розвитку та вдосконалення складових елементів досліджуваного нами феномену. Таким чином, здійснюючи педагогічну діяльність, викладач іноземної мови чинить значний вплив на стан власної психолого-педагогічної культури. Огляд та аналіз літератури за темою [1, 2, 4, 6, 5, 7, 9, 10, 12] доводить, що розвиток та перебіг різноманітних психічних процесів значною мірою детерміновані змістом та структурою діяльності (вплив мікросередовища).

Тож психолого-педагогічна культура викладача іноземної мови є результатом впливу різноманітних соціально-культурних чинників. А сам процес розвитку психолого-педагогічної культури педагога визначається сукупністю взаємопов'язаних детермінант, що і визначають якість педагогічної діяльності. При цьому однією із визначальних детермінант розвитку психологічної культури є та має бути система освіти (де навчальний процес з підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації являє собою відкриту, нелінійну та неврівноважену систему). З іншого боку, не менш важливим чинником є самоосвіта, яка є безперервним процесом, що передбачає системність, наступність, послідовність, спрямованість та мотивацію до свідомої самоосвітньої діяльності.

Отже, основними детермінантами розвитку психолого-педагогічної культури викладача іноземної мови виступають: компоненти психолого-педагогічної культури, професійно важливі компетенції, комунікативна компетентність, особистість самого викладача, здійснювана ним педагогічна діяльність, системи освіти та самоосвіти. А процес виявлення та аналізу основних детермінант розвитку психолого-педагогічної культури викладача іноземної мови дозволив наблизитися до розуміння ролі цього інтегрального утворення у структурі його професійної діяльності та його впливу на якість процесу викладання іноземної мови.

Список використаних джерел

1. Андрущенко В. Високі педагогічні технології / В. Андрущенко, В. Олексенко // Вища освіта України : Теоретичний та науково-методичний часопис / Мін. освіти і науки Укр. ; АПНУ, Ін-т вищ. освіти АПНУ. – К., 2007. – № 2. – С. 70–76.

2. Балл Г. Інтегративно-особистісний підхід у психології: впорядкування головних понять // Психологія і суспільство : український теоретико-методологічний соціогуманітарний часопис / Тернопільський національний економічний університет. – Тернопіль, 2009. – № 4 (38). – С. 25–53.

3. Бондаренко В. Д. Інституалізована православна релігійність в контексті сучасної суспільно-політичної ситуації в Україні : Автореф. дис. ... д-ра філософ. наук / АН України ; Інститут філософії. – К., 1993. – 40 с.

4. Бондаренко О. Ф. Психологічна допомога особистості : учб. посібник. – Харків : Фоліо, 2006. 198 с.

5. Грайс Г. П. Логика и речевое общение // Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1985. – Вып. 16. – С. 87.

6. Ефремов О. Ю. Педагогика : краткий курс. – СПб., 2015.
7. Зязюн І. А. Філософія педагогічної якості в системі неперервної освіти // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. – 2005. – № 25. – С. 13–18.
8. Карамушка Л. М. Психологія управління закладами середньої освіти: монографія. – К. : Ніка-Центр, 2000. – 332 с.
9. Кремень В. Г. Гуманітарна педагогічна парадигма вищої освіти: монографія / Академія педагогічних наук України ; Ін-т вищої освіти, відділ теорії і методології гуманітарної освіти ; редкол. : В. Кремень та ін. – К. : Педагогічна думка, 2007. – 333 с.
10. Луговий В. І. Чинники і умови забезпечення якості вищої освіти в Україні в процесі євроінтеграції / В. І. Луговий, Ж. В. Таланова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2010. – С. 98–103. – (Філософія. Політологія ; Вип. 94/96).
11. Майборода В. К., Нестеренко Л. О. Структурні компоненти та зміст психолого-педагогічної культури викладача ВНЗ. Проблеми освіти : наук. збірник. Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України, Київ. – К., 2011. Випуск № 68. – С. 119–126.
12. Орбан-Лембрик Л. Е. Основи психології управління : монографія. – Івано-Франківськ : Плай, 2002. – 426 с.
13. Селезнева Е. В. Развитие акмеологической культуры личности / Под ред. А. А. Деркача. – М. : Изд.-во РАГС, 2014. – 260 с.
14. Семикин В. В. Психологическая культура в образовании человека : монографія. – СПб. : Питер, 2015. – 159 с.